

Memlûk Emiri Yeşbek min Mehdî es-Seyfî ve Kurucu İmamların Biyografilerine Dair Çalışması

Muhammed Ferruh ORUÇ

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi University Faculty of Theology

Department of Islamic Law

İzmir/TÜRKİYE

muhammedferruh.oruc@ikc.edu.tr | orcid.org/0000-0002-2246-6579

Özet

Memlûkler, İslam topraklarının kalbi Mekke ve Medine şehirleri de dahil olmak üzere Hicaz, Mısır ve bilâd-ı Şâm'a hâkim olmuş önemli bir Müslüman Türk devletidir. Mısır ve Suriye, miladi 10. asırdan 12. asrın sonlarına kadar (909-1171), Şîî düşüncüyü devletin resmi mezhebi olarak benimseyen Fâtîmî hakimiyeti altında hayat sürmüştür. Halk tarafında ise Sünnî inancı büyük oranda serbest bırakılmış ve zorlama yoluna gidilmemiştir. Fâtîmî yönetimi sona erdikten sonra ise anılan bölgelerde iki büyük güç, Eyyûbî ve Memlûk devletleri, iktidarı ellerinde bulundurmıştır. Asker kökenli devlet adamlarının yönetimi ile diğer Müslüman devletlerden ayrılan Memlûkler, ilim erbabına büyük imkanlar tanımışlardır. Dini ilimlerin tamamına gösterilen bu ihtimamın içerisinde fıkıh ilmi ve fakihler de kendilerine yeterince yer bulmuşlardır. Yönetim şeklinin dışında değişen diğer nokta, idari kanatta da Şîî düşüncenin yerini Sünnî düşüncenin alması olmuştur. Fıkıh ilminin alanı olan ameli konularda yine Sünnî olan Hanefîlik ve Şâfiîlik etkin bir konuma sahip olmuştur. Ancak vakia, diğer Sünnî mezheplerin devlet

Geliş/Received: 26.09.2023 | **Kabul/Accepted:** 25.12.2023 | **Yayın/Published:** 30.12.2023

Atıf/Citation: Oruç, Muhammed Ferruh. "Memlûk Emiri Yeşbek min Mehdî es-Seyfî ve Kurucu İmamların Biyografilerine Dair Çalışması". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (Aralık 2023), 167-190./Oruç, Muhammed Ferruh. "Mamluk Emir Yashbak min Mahdi al-Sayfi and his Study on the Biographies of Founding Imams". *Journal of Islamic Law Studies* 42 (December 2023), 167-190.

<https://doi.org/10.59777/ihad.1366761>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Muhammed Ferruh ORUÇ | CC BY-NC-ND 4.0 International

desteğinin dışında bırakıldığı şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira Memlûkler özelinde Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin her birinden kâdilkudât tayini şeklinde bir uygulama tercih edilmiştir. Kökeni Orta Asya Türklerine dayanan Memlûkler arasında Hanefîliğin daha yaygın olduğu izahıtan varestedir.

Çalışmamızın konusu, Memlûk emiri Yeşbek min Mehdî es-Seyfî (öl. 907/1501 sonrası [?]) ve onun Sünnî fıkıh mezheplerinin kurucu imamlarının hayatlarına dair kaleme aldığı eseri *el-Menâkıbü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara* olacaktır. Genel Memlûk tarihi hakkında yeterli sayıda akademik çalışma bulunmasına rağmen Emir Yeşbek hakkında müstakil bir araştırma bulunmamaktadır. Emir Yeşbek'i tanıtmak gayesini taşıyan çalışmamız, bu yönü ile, alanyazındaki diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Devlet ricâlerinden bir emirin ilme nasıl katkıda bulunabileceğinin örneğini ortaya koyan Yeşbek min Mehdî'yi ilgilenenlere tanıtmak araştırmanın temel amacıdır. Üç aşama üzerine kurgulanan çalışmanın ilk iki basamağı, tarihi bilgilerin kaynaklardan tespitine ve elde edilen verilerin genelden özele doğru, önce Memlûk devleti daha sonra Emir Yeşbek hakkında olacak şekilde okuyucuya sunumuna dair olacaktır. Üçüncü ve son kısım ise Emir Yeşbek'e nispet edilen *el-Menâkıbü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara* başlıklı terâcim-i ahvâl kitabının incelenmesine ayrılacaktır. Dolayısıyla tasviri yöntemin çoğunlukla takip edileceği çalışmada Emir Yeşbek'in eserinin tahliline ve onun ilmi kişiliğinin tespitine ağırlık verilecektir.

Eser, hadis ilmi ve ıstılahına yönelim şekliyle Hanefî mezhebinin diğer merkezlerinden farklılaşan Mısır Hanefîliğinin izlerini taşıması açısından önemlidir. Müellif eserinin yazılış amacını İmam Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) faziletini ortaya koymak için ileri sürülen zayıf hadisleri ayıklamak ve yerlerine sahih rivayete dayanan alternatifleri koymak şeklinde açıklamaktadır. Bu meyanda eserde kullanılan bazı rivayetler, zayıflıkları bir tarafa, mevzû oluşları sebebiyle eleştirilerek konu olmaktadır. Emir Yeşbek'in kitabının bu yönü, hadisçi kimliği ile ön plana çıkan Mısır ve çevresindeki Hanefî yaklaşımın bir tezahürüdür.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hanefîlik, Memlûkler, Yeşbek min Mehdî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara*.

Mamluk Emir Yashbak min Mahdi al-Sayfi and his Study on the Biographies of Founding Imams

Summary

The Mamluks were an important Muslim Turkish state that dominated the Hejaz, Egypt and Bilad al-Sham, including the cities of Mecca and Medina, the heart of the Islamic lands. The Mamluks, which differ from other Muslim states with their different system based on the principle of rule by specially trained statesmen of military origin, are

known for their support to both science and scholars. As part of their attention to religious sciences, the science of fiqh and jurists have also found a sufficient place for themselves. Egypt and Syria remained under the influence of Shiite thought due to the state support of the Fatimid rule from the 10th century until the end of the 12th century (909-1171). In the following period, after the Fatimid rule ended, the two great powers that held power in the mentioned regions were the Ayyubid and Mamluk states. The other fundamental point that changed after the administration was the replacement of Shiite thought with Sunni thought in the administrative wing, just like the majority of the population which was already Sunni because of the freedom of belief they had. In this context, Hanafism and Shafiism had a more effective position in practical matters in the field of fiqh. However, we do not want to imply that other Sunni schools were excluded from the state support. Because, when it comes to the Mamluks specifically, qadilqudats were appointed from each of the Hanafi, Maliki, Shafii and Hanbali schools. It is obvious that Hanafism is more common among Turks whose origins are in Central Asia.

The subject of our study will be the Mamluk emir Yashbak min Mahdi al-Sayfi (d. after 907/1501 [?]), who was an adherent of the Hanafi school, and his work on the lives of the founding imams of the Sunni schools of law. There are enough academic studies dealing with Mamluk history. However, besides this historical information, there is no independent research about Emir Yashbak. Our study differs from others in the literature in this aspect. Moreover, the main purpose of the research is to introduce Yashbak min Mahdi, who is an example of how an emir contributed to science, despite being a state official, and to present an introduction to those who are interested in the field. The first step of this two-stage study will consist of presenting the information obtained from the sources both about the relevant period and about these historical figures to the readers in an orderly manner. The second part will examine the book *Tarācim-i Ahvāl*, titled *al-Manāqibu'l-muhtasara li'l-aimmati'l-barara*, attributed to Emir Yashbak. Therefore, in the study where the descriptive method will be followed mostly, emphasis will be placed on the determination of Emir Yashbak's scholarly personality and the analysis of his work. The work is important for it carries traces of Egyptian Hanafism, which differs from other centers of the Hanafi school in its orientation towards hadith science and terminology. The author explains the purpose of writing his work as removing the weak hadiths that were presented to express the virtues of Imam Abu Hanifah (d. 150/767) and replacing them with alternatives based on authentic narration. Because some of the narrations used in this context have been subjected to severe criticism due to their weakness and being fabricated. In this respect, the book reveals the traces of a Hanafi approach concerning his identity as a hadith scholar.

Keywords: Fıkh, Hanafism, Mamluks, Yashbak min Mahdi, *al-Manāqibu'l-muhtasara*.

Giriş

İslam tarihinin ilk dönemlerinde dini ilgilendiren her türlü derinlikli ve ayrıntılı bilgiyi ifade eden fıkh, dini ilimlerin birbirinden bağımsız hale gelmesi ile dinin ameli boyutuna yönelen disiplinin özel adı haline gelmiştir. Mezheplerin sistemli bir görünüşe kavuşması ile araştırma alanı ve ilişkili alt disiplinleri belirginleşmiştir. Böylece fıkh ilminin konuları; usûl-i fıkh, fūrû-i fıkh ve târîh-i fıkh olarak son şeklini almıştır.

Fıkh ilmi, daha ziyade sivil çabalarını ortaya koyan âlimlerin gayretli çalışmalarının neticesi olarak tezahür etmiştir. Bunun yanında siyasi iradenin tamamen göz ardı edilmesi mümkün değildir. Devletin himayesi ve desteği, arzulanı ortanın hazırlanması için âlimlere küçümsenemeyecek olanaklar sunmuştur. Devlet otoritesinin fikri akımlara sağladığı faydayı İbn Hazm (öl. 456/1064) iki mezhep üzerinden örnek vererek açıklamaktadır. Kuzey Afrika ve Endülüs bölgesinde Mâlikî mezhebi, Horasan ve Mâverâünnehir topraklarında Hanefî mezhebi arkalarına aldıkları siyasi destekle geniş coğrafyalara hitap edecek kuvvete ulaşmışlardır.¹ Ancak zamanla Müslüman devletler güçlerini ve birliklerini kaybedince Müslüman devletlerden boşalan iktidarı ele geçirmek için siyasi ve askeri mücadeleler başlamıştır. Siyasi belirsizlikler ve can endişesi gibi etkenler ise âlimlerin buldukları toprakları terk etmesi ve kendilerini destekleyecek yeni devletler aramaları ile sonuçlanmıştır. Örneğin Mâverâünnehir bölgesindeki Hanefiler ilk olarak Horasan ve İran topraklarına, oradan Suriye'ye nihayet Mısır ve Anadolu'ya hicret etmişlerdir.²

Bunun yanında bazı âlimler sadece tedris ve telif şeklinde ilmi çalışmalarına devam ederken bazıları ise kendilerine teklif edilen devletin farklı kademelerindeki görevleri kabul etmişlerdir. Örneğin Hanefî mezhebinin kurucu müctehidi olan İmam Ebû Hanîfe (öl. 150/767) kendisine sunulan devlet görevlerini kabul etmediği gibi bazı kaynaklarda bu geri duruşu sonucu gördüğü işkence sonucunda vefat ettiğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Diğer taraftan bir başka Hanefî müctehid İmam Ebû Yûsuf (öl. 182/798) ise tam aksi yönde bir tercihte bulunmuş ve “kâdilkudât” ünvanıyla, Abbâsî

¹ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelüsî*, ed. İhsân Abbâs (Beirut: Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1987), 2/229; Muhammed Ferruh Oruç, *Hanefî Mezhebinin Mezhep İçi Ekolleşmesi: Bağdat ve Orta Asya Örneği* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 141-148.

² Mahmûd b. Süleymân Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, ed. Saffet Köse vd. (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017), 1/42-46; Oruç, *Hanefî Mezhebinin Ekolleşmesi*, 143-145.

hakimiyeti altındaki bölgelerde kadı olarak görev alacak kişileri belirleyici üst bir makamda bulunmuştur.³

Bir diğer vakıa ise idarecilerin sadece ilmi ve âlimleri himaye etmekle kalmadıkları, bizzat kendi gayretleri ve çalışmaları sonucunda farklı ilim dallarında hatırı sayılır mertebelere ulaşmış olmalarıdır. Mısır bölgesinde Fâtımî hakimiyetine son veren Eyyûbîler ve onların devamı Memlûkler döneminde bunu destekleyen simalar bulunmaktadır.⁴ Araştırmamız da ilme önem veren bu devlet adamlarından Memlûk emiri Yeşbek min Mehdî (öl. 910/1504 sonrası) ve onun Sünnî fıkıh mezheplerinin kurucuları hakkındaki muhtasar tabakat eseri hakkında olacaktır.

Memlûkler devleti, idare şekli, devrin ilmi ve kültürel hayatı, yöneticilerin ilim adamlarıyla olan ilişkileri gibi pek çok konu hakkında yapılan araştırmalar bulunmaktadır. Gerek makale gerek tez gerekse kitap düzeyinde pek çok çalışma yapılmış olmasına⁵ rağmen özelde Emir Yeşbek'le ilgili herhangi bir araştırma göze çarpmamaktadır.

³ Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân ed-Dabbî Vekî', *Ahbârü'l-kudât*, ed. Abdülaziz Mustafâ Merâğî (Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1947), 3/256; Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr*, 1/126-127.

⁴ Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Mısırî Kureşî, *el-Cevâhirul'l-mudîyye fi tabakâti'l-Hanefiyye* (Kahire: Dâru Hicr, 1993), 2/682-684; Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr*, 3/279-280; Oruç, *Hanefî Mezhebinin Ekolleşmesi*, 147-148.

⁵ Memlûkler devleti, teşkilatı ve dönemin özellikleri gibi konularda kaleme alınan çok fazla örnek çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın konusu ile ilişkili olan bazıları için bk. Muhammed Enes Midilli, "Ulemânın Memlûk Coğrafyasına Yönelmesi ve Memlûkler Döneminde Kahire İlim Kurumları", *İslam Tetkikleri Dergisi*, 10/1 (Mart 2020), 389-412; Midilli, "Memlûkler Döneminde Kudüs'te Niyâbetin ve Dört Kâdilkudâtlığın Kuruluşu", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8/2 (2022), 1301-1327; Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Döneminde Vezir-Ümera İlişkileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2005), 123-156; Ayaz, "Memlûk Sultan ve Emirlerinin Hanefîliğe Tutkunluğu Üzerine", *IV Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu (Hanefîlik-Mâturîdîlik)*, ed. Cengiz Çuhadar vd. (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2017), 2/440-453; Adnan Kara, "Memlûklü Eğitim Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies* 13/1 (2018), 187-212; Tuncay Başoğlu, "Memlûkler Döneminde Fıkıh Eğitimi", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 25-26 (2018), 5-59; Başoğlu, "Eyyûbîler ve Memlûkler Dönemi Fıkıh Yazımı", *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (2020), 229-332; Bekir Karadağ, "Memlûklü Döneminde Yöneticiler ve Fakihler: Abdulaziz el-Merâğî'nin 'el-Fıkh ve'l-Fukahâ fi Mısra lâ ahdi'l-Memâlîk' Adlı Makalesinin Tercüme ve Tahlili", *Akademik Platform İslam Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2019), 131-146; Fatih Yahya Ayaz - Fatmanur Alibekiroğlu Eren, "Memlûk Devletinde Sultan ve Emirlerin Hanefîliğe İlgisi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2019), 284-296; Özgür Kavak, "Memlûkler Dönemi Siyaset Düşüncesine Giriş: Ahkâm-ı Sultânîye Geleneğinin İhyası ve Meşruiyet Problemini Aşma Çabaları", *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (2020), 181-228; Şahin Khanjanov, "Hukuki Genişlik Bağlamında Memlûkler Döneminde Tatbik Edilen Dört Mezhep Uygulaması", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/2 (2021), 443-471; Yaacov Lev, "Ulemâ ve Memlûk Sultanlarının Çıkar İlişkileri", çev. Ahmet Eşer, *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 13 (2021), 535-562; Büşra S. Kaya, "Siyasî ve Sivil Elit Arasında Toplumsal Düzenin Mekânsal Organizasyonu: Memlûk Kahire'sinde Dört Farklı Medrese Örneği", *Darulfunun İlahiyat Dergisi* 33/1 (2022), 247-277; Abdullah Ömer Yavuz, "Memlûkler'in Kuruluş Döneminde Sünnîlik Olgusu", *Erciyes Akademi Dergisi* 37/1 (2023), 75-90; Yossef Rapoport, "et-

Her ne kadar Emir Yeşbek hakkında tarihi bilgiler kısıtlı olsa da ilme karşı yakın duruşa sahip olan devlet yöneticilerinin de fikhî mezheplerin oluşumuna katkı sunduğunu Emir'in örneğinde tanıtmak çalışmanın asıl amacıdır. Diğer yandan ehl-i hadîs bakış açısının hâkim olduğu Mısır bölgesinde yaşamış olan bu âlim emirin, İmam Ebû Hanîfe'yi övmek amacıyla ileri sunulan uydurma sözlerin yerine hasımlarca da kabul edilecek sahih rivayetleri ortaya çıkarma kaygısı anılan bölgede yaşayan Hanefî temsilcilerinin “sünnete” yaklaşım şeklini ve diğer bölgelerdeki Hanefîlerle aralarındaki bu temel farkı ortaya koyması bakımından anlamlıdır.⁶

Memlûkler devleti emirlerinden Yeşbek min Mehdî hakkındaki bu çalışma, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kısaca Memlûkler devletinin tarihi, yapısı, döneminin ilmi yapısı ele alınacaktır. İkinci bölümde, Emir Yeşbek'in kim olduğu üzerinde durulacak; yaşadığı dönemin tespitine değinilecek ve bu âlim emirin ulaşabildiğimiz eserleri tanıtılacaktır. Son bölümde ise çalışmanın üzerine inşa edildiği Emir Yeşbek min Mehdî'ye atfedilen tabakat eseri tanıtılacaktır. Çalışılacak konunun tarihle irtibatlı olmasının kaçınılmaz sonucu olarak klasik kaynaklardan elde edilen bilgiler okuyucuya betimleyici bir anlatımla sunulacak, elde edilen bu veriler ışığında emirin ilmi portresi inşa edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca kendisine atfedilen *el-Menâkıbü'l-muh-tasara li'l-eimmeti'l-berara* isimli kitabın tanıtımı ve tahlili için gayret sarf edilecektir.

1. Memlûkler

Memlûkler, döneminde etkili olmuş ve İslam dünyasında önemli konuma gelmiş Türk devletleri arasında yer almaktadır. Genel olarak Bahrî/Birinci Memlûkler (1250-1382) ve Burcî/İkinci Memlûkler (1382-1517) şeklinde iki dönem altında incelenmektedirler.⁷ Şimdi devletin isimlendirilmesinde kullanılan “memlûk” kelimesinin kökeni ve gösterdiği anlamlarına geçebiliriz.

1.1. Memlûk Kelimesi ve Anlamları

Memlûk kelimesi, Arapça kökenli ve sıfat yapan ism-i mef'ûl kalıbında bir sözcüktür. “Sahip olunan, mülkiyete konu olan” gibi anlamlara gelmektedir. Fakat İslam gele-neğinde köle anlamında daha yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir.⁸

Ta'addüdiyye el-Fıkhıyye fi 'asri't-taklîd: en-Nizâmü'l-kazâ'î 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a fi'd-devleti'l-Memâlik”, çev. Ahmed Mahmûd İbrâhîm, “Nohoudh”, (Erişim: 14.08.2023).

⁶ Murat Şimşek, “Bir Hanefî Klasîği: Mergînânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 293; Oruç, *Hanefî Mezhebinin Ekolleşmesi*, 152.

⁷ İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/29/90.

⁸ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd Cevherî, *Tâcü'l-luğâ ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407), 4/1609.

Kök kelimenin sahip olduğu saltanat manası da kelimenin anlamları arasında var olan ilişkiyi ortaya koymaktadır. Sağlam ise memlûk kelimesinin sözlük, terim ve tarihte kazandığı kurumsal anlamları olduğunu ifade etmektedir. Buna göre Memlûkler devletinin temel yapı taşı olan “askeri yapısal düzen” şeklinde kelimeye yüklenen anlam, memlûk kelimesinin özel örfi anlamı olmaktadır.⁹

Zamanla memlûk ifadesinin devletin sahip olduğu Arap asıllı olmayan “paralı silahlı kuvvet” mensuplarını tanıttığı dikkati çekmektedir. Aynı amaca hizmet eden uygulamaların farklı isimlerle anıldığı da görülmektedir. Endülüs topraklarında paralı asker olarak görev alan Slav ırka mensup kişiler için kullanılan *sakâlîbe*,¹⁰ bu ifadelerle örnektir. Ancak güç devşirilmesinin sadece askeri amaca dönük olduğunu düşünmek eksik ya da hatalı olacaktır. Zira devletin muhtelif görevleri hatta sarayın farklı hizmetleri için “sadık hizmetkar” edinildiği bilinmektedir.¹¹

Fakat bu noktada, yaygın kabulün aksine, Sağlam’ın *memlûk* kelimesinin sözlük anlamından kazandığı kölelikle hiçbir ilişkisinin bulunmadığına dair ileri sürdüğü iddiasını dile getirmek gerekmektedir.¹² Burada vurgulanan, özel olarak yetiştirilen bu kişilerin kendilerini buldukları konuma getiren devletlerine “mülkiyetle” değil “gönülden” bağlılıklarıdır.

Çalışma boyunca *memlûk* kelimesi bazen devletin ismini göstermek bazen de devletin farklı kademelerinde görev almak üzere yetiştirilen özel zümrenin her bir ferdini ifade edecek şekilde iki anlamda kullanılmıştır. Bu nedenle sözcüğün ait olduğu bağlamdan bağımsız anlaşılması, araştırmada kullanılan dilden ayrılmamak adına önem taşımaktadır.

1.2. Memlûkler’de Devletin Yapısı ve İdare Şekli

Memlûkler yapısal olarak pek çok ülkeden ayrılmaktadır. Yönetime askeri kandan hâkim olduğu bir idari şekil görülmektedir. Devlet içerisindeki siyasi, askeri pek çok hayati görev “ümerâ” sınıfına mensup olan memlûkler tarafından yerine getirilmektedir. Memlûklerin doğrudan devlet eliyle yetiştirildikleri ve kabiliyetlerine uygun görevler aldıkları bir düzen bulunmaktadır.

⁹ Ahmet Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2023), 13.

¹⁰ Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdiseyyid b. Alf el-Hârizmî Mutarrizî, *el-Muğrib fî tertibi'l-Mu'rib*, thk. Celâl Asyûtî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 252; Ahmet Taşağıl, “Sakâlîbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/3.

¹¹ Altan Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları: Bir Kültür Tarihi Denemesi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 126.

¹² Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, 15-16.

İslam tarihinde Haçlılara ve Moğollara karşı elde ettikleri kazanımları, Memlükler'in himaye ettikleri İslam halifesinin onayını almalarına büyük oranda katkı sağlamıştır. Üst düzey memlükler denilebilecek emirlerden her birisi yeterli güce ve desteğe sahip olduğu takdirde sultanlık makamına kadar gelebilmiştir. Bu yönü Memlükler devletini, yönetimin kan bağı üzerinden saltanata, hanedana dayandığı diğer İslam devletlerinden onu ayırmaktadır.¹³ Çetin, Memlükler devletinin idari yapısının şu iki temel üzerine oturduğunu belirterek durumu özetlemektedir: Birincisi, Memlükler kendilerinden önceki devletlerden aldıkları yapıyı kendilerine uygun düşecek bazı düzenlemelerle devam ettirmişlerdir. Bu düzen ise toprağa bağlı olan iktâ sistemidir.¹⁴ Diğeri ise tabi oldukları dinin buyruklarıdır. Zira din, hayatın bütün alanlarında olduğu gibi, devlet işlerinde de meşruiyetin temel kaynağıdır.¹⁵

1.3. Memlükler'de İlmî ve Kültürel Hayat

Memlükler'in İslam halifesini himaye ettiği ve Müslümanların gözlerinin kendilerine döndüğü dönem, dini ilimlerin önemli gelişmeler katettiği seçkin bir devirdir. Zira Memlükler devletinin toprakları olan Mısır ve Suriye hem Hıristiyan zulmünden kaçan Endülüslü ilim ehlini hem de Moğol eziyetleri nedeniyle vatanlarından hicret eden doğulu âlimleri himaye etmiş, böylece döneminin önemli merkezleri halini almıştır.¹⁶

Hicri 5.-10. asırlar arası dönem, İslami ilimlerin genelinde muteber metinlerin, bunlar üzerine şerhlerin ve hâşiyelerin telif edildiği tarih aralığıdır. Aynı şekilde ilmî gelişimi gösteren bir diğer işaret ise anılan dönemde yetişen âlimlerin çokluğudur.¹⁷ Bir örnek oluşturması adına fıkıh alanında şu birkaç ismin yetiştiğini söylemek dahi büyük resmi görmeye yetecektir: Şihâbüddîn el-Karâfî (öl. 684/1285),¹⁸ Cemâlüddîn el-İsnevî

¹³ Yiğit, "Memlükler", 29/93-94; Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, 31.

¹⁴ Devletin sahip olduğu toprakları ve taşınmazları işleme hakkını bir başkasına devretmesi anlamında kullanılan terim hakkında bilgi için bk. Mutarrizî, *el-Muğrib*, 418; Mustafa Demirci, "İktâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/43-47.

¹⁵ Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları*, 68-73.

¹⁶ Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr*, 1/42-46; Yiğit, "Memlükler", 29/94-96.

¹⁷ Tuncay Başoğlu, "Eyyûbiler ve Memlükler Dönemi Fıkıh Yazımı", *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (2020), 234-243.

¹⁸ Mâlikî fakihlerden Karâfî'nin tam ismi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebi'l-ʿAlâ İdrîs b. Abdirrahmân b. Abdillâh es-Sanhâcî el-Mısrî el-Karâfî'dir. Bk. Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb fi ma'rifeti a'yânî 'ulemâ'i'l-mezheb*, ed. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr (Kâhire: Dâru't-Türâs, ts.), 1/236-239; H. Yunus Apaydın, "Karâfî, Şehâbeddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/394-401.

(öl. 772/1370),¹⁹ Ekmelüddîn el-Bâbertî (öl. 786/1384),²⁰ Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457),²¹ Burhânüddîn İbn Müflih (öl. 884/1479).²² Sayılan bu isimler sadece bir örnektir. Farklı ilim dallarına inildiğinde karşılaşılan tablo Memlûkler döneminde katedilen ilmi yolu ortaya koyacaktır.

2. Emir Yeşbek min Mehdî

Memlûklerin genelde Türk isimleri oluyordu. Ancak evlâdü'n-nâsa, yani memlûklerin hür olarak dünyaya gelen çocuklarına ise Türkçe kökenli olmayan İslâmî isimler veriliyordu.²³ Bunun yanında memlûklerin bağlı oldukları sultanları ve devlet içerisinde mensubu oldukları sınıfı göstermek amacıyla da nisbet isimleri kullanılıyordu.²⁴ Buna dayanarak *Menâkib* müellifi Emir Yeşbek'in es-Seyfî şeklindeki nisbeti, onun bağlı olduğu *ehli's-süyûf* denilen sultanın has askerleri sınıfını gösterdiği söylenebilir.

¹⁹ Şâfiî fakihlerden İsnevî'nin tam ismi, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî b. Ömer b. Alî b. İbrâhîm el-Ümevî el-İsnevî'dir. Bk. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (Haydarâbad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1972), 3/147-150; Saffet Köse, "İsnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/160-161.

²⁰ Hanefî fakihlerden Bâbertî'nin tam ismi, Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî'dir. Bk. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 6/1; Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, ed. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1992), 276-277; Arif Aytekin, "Bâbertî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/377-378.

²¹ Hanefî fakihlerden İbnü'l-Hümâm'ın tam ismi, Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd b. Mes'ûd es-Sivâsi el-İskenderî'dir. Bk. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beirut: Dâru'l-Cîl, ts.), 8/127-132; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînilâh es-Sihâlevî Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1324), 180-181; Ferhat Koca, "İbnü'l-Hümâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/87-90.

²² Hanbelî fakihlerden İbn Müflih'in tam ismi, Ebü İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed er-Râmînî ed-Dımaşkî'dir. Bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 1/152; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, ed. Mahmûd Arnaût (Beirut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 9/507-508; Kasım Kırbıyık, "İbn Müflih, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/216-217.

²³ Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları*, 127.

²⁴ Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları*, 124-127.

2.1. Emir Yeşbek'in İsmi

Mezhep imamlarının tabakatı hakkında kaleme aldığı eserin el yazmasından yola çıkıldığı takdirde emirin ismi, Berdibek²⁵ es-Seyfî Yeşbek min Mehdî'dir.²⁶ Ancak şunu en başında söylemek gerekir ki; Emir Yeşbek'in kimliği, yaşadığı tarih aralığı gibi noktaların tespitini güçleştiren birden fazla etken bulunmaktadır. Bilgilerin dağınık olması, kaynaklarda benzer isim ve nisbete sahip fazlaca kişinin bulunması bu nedenlerden sadece ilk akla gelenleridir.

2.2. Emir Yeşbek ve Yaşadığı Dönem

Emir Yeşbek'in yaşadığı dönemi ortaya çıkarmak için kullanılacak en önemli delil *Menâkıb*'in içerisinde yatmaktadır. Yeşbek, İmam Ebû Hanîfe hakkındaki bölümü tamamladıktan sonra eserini dönemin tanınmış bazı âlimlerine sunduğunu ve onların takdirlerini aldığını belirtmektedir.²⁷ Bu isimler ise Muhibbüddîn İbn Carabâş (öl. 909/1503 sonrası)²⁸ ve Burhânüddîn İbnü'l-Kerekî'dir (öl. 922/1516).²⁹ Aynı şekilde Emir Yeşbek, *Menâkıb* adlı bu muhtasar eserininde ders halkasına iştirak ettiği bir âlimin ismini daha vermektedir.³⁰ Bu isim ise Zeynüddîn el-Malâtî'dir (öl. 920/1514).³¹

Emir Yeşbek'in yaşadığı dönemi aydınlatacak bir diğer yardımcı bilgi ise çalışmamıza konu eserin mukaddimesinde geçen yazarın ismi ile son Memlûk sultanı Kansu Gavrı'nın (öl. 922/1516) saltanatına (907-922/1501-1516) biatin gerekli ve zorunlu olduğu savunulan bir risalenin yazarının ismini aynı olmasıdır.³² Dolayısıyla bu nokta,

²⁵ Yazma nüshalarda kelime Bürdübek şeklinde harekelenmiştir. Ancak Memlûklerin Orta Asya kökenleri dikkate alındığında kelimenin Altın Orda Hanlarından Berdibek'in (öl. 761/1360) isminden geliyor olması ihtimal dahilindedir. Buna dayanılarak Emir Yeşbek'in ismi yazmaların aksine Berdibek şeklinde verilmiştir. Bk. Kadir Kardeş, *Altınorda Devleti'nin Siyasi Tarihi (1241-1502)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 71.

²⁶ Yeşbek min Mehdî Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 1947), 2a.

²⁷ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 40b.

²⁸ Muhibbüddîn İbn Carabâş hakkında bilgi için bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 7/208.

²⁹ Kıraat âlimi Burhânüddîn el-Kerekî (öl. 853/1449) ile karıştırılmamalıdır. Çünkü Emir Yeşbek'in eserini takdim ettiği ve zamanının Hanefî kâdilkudatı olan âlim, Burhânüddîn İbnü'l-Kerekî diye bilinmektedir. Hakkında bilgi için bk. Abdülkâdir b. Şeyh Ayderûs, *en-Nürü's-sâfir 'an ahhâri'l-karni'l-âşir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405), 101-103; Ebü'l-Mekârim Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî ed-Dimaşkı Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkıbi a'yâni'l-mi'eti'l-âşire*, ed. Halîl Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/112-113.

³⁰ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 32a-32b.

³¹ Zeynüddîn el-Malâtî'nin tam ismi, Abdülbâsit b. Halîl b. Şâhîn'dir. Bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 4/27.

³² Yeşbek min Mehdî Seyfî, *Risâletü't-terğîb ilâ tâ'ati'l-mülûk* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3482), 3a-3b.

araştırdığımız Yeşbek'in Kansu Gavri'nin yaşadığı ve sultan olduğu tarihleri görmüş olması neticesine götürmektedir. Bu ise ilgili tarihten önce vefat eden Yeşbek adını taşıyan Memlûklü devlet adamlarını liste dışında tutmak için yeterli bir gerekçedir.

Emir Yeşbek'in çağdaşı ve Memlûkler devletinde farklı ilmi görevlere tayin edilen Şemsüddîn es-Sehâvî (öl. 902/1497), *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* başlığını taşıyan eserinde birden fazla Yeşbek isimli kişiyi tanıtmaktadır. Bunlar arasında kendisinin derslerine katıldığını söylediği, idari işlerde tutarlı, devlet reisine bağlı, halka karşı âdil birisi olarak övdüğü ve adını Yeşbek min Mehdî olarak kaydettiği tek emirin vefat tarihini ise hicri 885 olarak vermektedir.³³ Ayrıca Sehâvî emirin, müellifi Mısır Hanefîlerinden aynı zamanda *Tâcü't-terâcim* başlıklı Hanefî tabakat kitabının da yazarı olan İbn Kutluboğa'yı (öl. 879/1474) himaye ettiğine de değinmektedir.³⁴ Bütün bunlar ise İmam Ebû Hanîfe'nin biyografisini kaleme alan Yeşbek ile Sehâvî'nin andığı Yeşbek'in aynı kişiler olmadığını göstermektedir.

2.3. Emir Yeşbek'in Eserleri

Emir Yeşbek min Mehdî es-Seyfî'ye nispet edilen birkaç eser bulunmaktadır. Bunların tamamı el yazması halinde ilgilenenlerin himmetini beklemektedir. Emirin eserlerinin bir diğer ortak özelliği ise mecmua şeklinde ya Yeşbek min Mehdî'nin eserleri ile ya da başka bir müellifin eseri ile bir araya getirilmesidir. Ulaşabildiğimiz kadarıyla Emir'e ait olan eserler şunlardır:

- *Şeceratü'n-nesebi's-şerîfi'n-Nebevî*: Hazreti Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aziz soylarını resmeden küçük bir çalışmadır. Avusturya Ulusal Kütüphanesi'ndeki bir mecmua içerisinde eserin yazmasının yer aldığı dair bilgi bulunmaktadır.³⁵
- *Cem'u ahkâmi's-siyâm 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam*: Hükümlerine göre oruç türlerinin ele alındığı muhtasar bir risaledir.³⁶ Ayrıca Kahire, Ezher Kütüphanesi'nde 6347 numaralı; Medine, Mahmûdiyye Kütüphanesi'nde 2/2753 numaralı yazma kopyasının bulunduğu bilgisi el yazma kataloglarında yer almaktadır.³⁷

³³ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 10/272-274.

³⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 6/188.

³⁵ Yûsuf İlyân Serkîs (ed.), *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-mu'arrebbe* (Mısır: Matba'atü Serkîs, 1928), 2/1252, 1947; Muhammed Âyiş (ed.), *Fihri'sü'l-mahtûtât fi'l-Mektebeti'l-Vataniyyeti'n-Nemsâviyye* (Cidde: Müessesetü Sekîfeti's-Safâ, 2008), 308-309.

³⁶ Yeşbek min Mehdî Seyfî, *Kitâbu cem'i ahkâmi's-siyâm 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 1947).

³⁷ Komisyon, *Hizânetü't-türâs - Fihri'sü mahtûtât* (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal, ts.), 102/353.

- *et-Terğîb ilâ tâ'ati'l-mülûk ve't-terhîb 'an muhâlefeti's-sülûk*: Dönemine yetiştiği Memlûk sultanı Kansu Gavri'ye biat edilmesinin siyaseten olduğu kadar dini açıdan da gerekli olduğunu göstermek için kaleme alınmış muhtasar bir eserdir.³⁸
- *el-Menâkıbü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara*: Çalışmamızın konusu olan eser, başta İmam Ebû Hanîfe, önde gelen talebeleri ve Sünnî fıkıh mezheplerinin kurucu müctehidlerinin biyografilerini içeren muhtasar bir fıkıh tarihi kaynağıdır. Kahire, Ezher Kütüphanesi'nde 6344, 6347, 10651 numara ile kayıtlı nüshaları bulunmaktadır.³⁹

Bu eserlerin yanında araştırma konumuz olan *Menâkıb* içerisinde müellif, *el-Müncî*⁴⁰ ve *Mültekatü'l-mübtedâ'*⁴¹ başlıklı iki eserini daha anmaktadır. Fakat yaptığımız taramalarda bu kitaplara dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

3. Biyografi Risalesi

Hanefî mezhebini takip eden âlimler gerek kurucu müctehidlerinin hayatına dair bilgilerin unutulmaması gerek İmam Ebû Hanîfe hakkında tartışmalara konu olan farklı kaynakların müelliflerine cevap verilmesi amacıyla kitaplar telif etmişlerdir. Özellikle Eyyûbî-Memlûk dönemlerinde oluşturulan iki eseri burada hatırlatmak istiyoruz. İki eserin yazarlarının aynı coğrafyada yaşamış devlet adamı ve Hanefî âlimi olması örnekleri daha anlamlı hale getirmektedir. Zira her iki isim hem önemli devlet kademelerinde görev almış birer yönetici hem de Hanefîliği muhafaza iç güdüsü ile aynı toplarlarda yaşamış birer âlimdir. İşte bu iki kişiden birisi, Eyyûbî dönemi emirlerinden el-Melikü'l-Muazzam Şerefüddîn İsâ b. el-Melikü'l-Âdil Seyfüddîn'dir (öl. 624/1227).⁴² Melik İsâ, Bağdat tarihi hakkındaki meşhur eserinde İmam Ebû Hanîfe'yi eleştiren rivayetlere de yer veren Hatîb el-Bağdâdî'ye (öl. 463/1071) cevap vermek amacıyla *es-Sehmü'l-musîb fi'r-reddi ale'l-Hatîb* başlıklı bir kitap yazmıştır.

Diğer isim ise araştırmamıza konu olan *el-Menâkıbü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara* isimli biyografiyi oluşturan Memlûk emiri Yeşbek min Mehdî'dir. İçeriğinin büyük kısmı Hanefî mezhebinin kurucu imamı Ebû Hanîfe'nin hayatı hakkında olan eser, diğer bir taraftan da muhtasar bir fukahâ tabakatı niteliğine sahiptir. İmam Ebû Hanîfe'nin dışında meşhur öğrencileri, imamın hayatında önemli olan diğer tarihi kişilerin ve Hanefîliğin haricindeki diğer Sünnî mezheplerin kurucu müctehidlerinin hayatlarına dair öz bilgiler yer almaktadır. İmam Ebû Hanîfe'nin hayatı ise eserin ana temasını

³⁸ Seyfî, *Risâletü't-terğîb ilâ tâ'ati'l-mülûk* (Fatih, 3482).

³⁹ Komisyon, *Hizânetü't-türâs - Fihriüsü mahtûtât*, 108/667-669.

⁴⁰ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 7a.

⁴¹ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 43b.

⁴² Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr*, 3/279-280; Oruç, *Hanefî Mezhebinin Ekolleşmesi*, 147-148.

oluşturmaktadır. Eserin müsveddesinin 7 Zilhicce 914 Çarşamba günü tamamlandığı bilgisi el yazma nüshasında bulunan ferağ kaydında geçmektedir.⁴³ Bu da bir önceki bölümde Emir Yeşbek'in yaşadığı döneme dair yapılan yorumları desteklemektedir. Fakat eserin ilk telifinin bu tarihten öncesine ait olmasını zorunlu kılmaktadır. Zira Yeşbek'in eserini arz ettiği âlimlerden İbn Carâbuş'un vefatı 909/1503 tarihlidir. Dolayısıyla Yeşbek'in kitabını elimizdeki yazmanın istinsah tarihinden daha önce telif etmiş olması gereklidir.

3.1 Risalenin İçeriği

Şehit Ali Paşa koleksiyonu 1947 arşiv numarası ile kayıtlı el yazmasında eserin ismi, *el-Menâkıbü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara* şeklindedir.⁴⁴ Emir Yeşbek, eseri toplama nedenini İmam Ebû Hanîfe menkıbelerinin yer aldığı bazı eserlerde hadis âlimleri tarafından cerh edilen rivayetleri gördüğü için bunların yerini sahih rivayetlerin aldığı bir muhtasar kaleme almak şeklinde açıklamaktadır.⁴⁵ Ancak kitabının sadece İmam Ebû Hanîfe hakkında olmayacağını, taassup şüphesini bertaraf etmek adına diğer mezhep imamları için de ilerleyen bölümlerde başlıklar açacağını belirtmektedir.

Emir Yeşbek, eserin mukaddimesinde, ilginç bir noktaya dikkat çekmektedir. Mezhep kurucu imamlardan Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) hayatları türlü eziyet ve işkencelere sahne olmasaydı kitabının isminin "ed-Dürerü'l-müntesira fî menâkıbi'l-eimmeti'l-berara" olacağını dile getirmektedir.⁴⁶ "Kısa menkıbeler" ifadesiyle Türkçeye aktarılabilecek "el-Menâkıbü'l-muhtasara" tabiri, okuyucunun merakını ve isteğini uyandıran bilgilerin yanında hoşuna gitmeyecek, onu hüznlendirecek rivayetleri de akla getirmektedir. Buna rağmen "yayılmış inciler" şeklinde Türkçeye tercüme edilebilecek "ed-Dürerü'l-müntesira" ise yalnızca olumlu çağrışımlara sahip nakkilleri düşündürmektedir.

Emir Yeşbek'in İmam Ebû Hanîfe hakkında kaleme alınan diğer menakıp eserlerine yönelik ilk eleştirel yaklaşımı, bu eserlerin bazısında yer verilen Hızır Peygamberin (aleyhisselâm) Hanefî mezhebinin kurucu imamı Ebû Hanîfe hayatta iken yüz yüze, vefatından sonra da kabrinin başında 25 sene kadar İslam şeriatının hükümlerini ve bunların delillerini ondan öğrendiğine dair rivayetlerdir. Emir, her iki ihtimalin çok zayıf olmalarına ek olarak ikincinin daha uzak olduğundan söz etmektedir.⁴⁷ Zira uzun bir

⁴³ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 44b.

⁴⁴ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 4b.

⁴⁵ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 4a.

⁴⁶ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 4b.

⁴⁷ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 2b-3b.

asılıdır.⁵³ Dolayısıyla Emir Yeşbek'in bu görüşü ayrı bir itiraza konu edilebilir nitelik taşımaktadır.

Ayrıca *Menâkıb*'in müellifi, İmam Ebû Hanîfe gibi diğer Sünnî mezheplerin kurucu imamlarına ismen olmasa da işaretten göndermede bulunan rivayetlere risalesinde yer vermektedir. Buna rağmen müellif, bir imamı ismen müjdeleyen nakillerin en azından taassupla yadırganacağını bildirmektedir.⁵⁴

Emir Yeşbek'in pek çok kaynaktan geçen "benim mezhebimin görüşü haktır ama hata ihtimali barındırır, isabet etmesi muhtemel olmasına rağmen muhalifimin mezhebi ise hatalıdır" şeklindeki yargıya atıfta bulunması da dikkat çekici bir diğer noktadır.⁵⁵

İzleyen bölümde Emir Yeşbek ilimleri, şer'î ve gayri şer'î diye iki kısma ayırdıktan sonra İmam Mâlik b. Enes'in (öl. 179/795) ve İmam Şâfiî'nin (öl. 204/820) fıkıh ilmine İmam Ebû Hanîfe'nin katkılarını gösteren sözlerini serdetmektedir.⁵⁶ Yine Yeşbek min Mehdî'nin Şiî çevreler kadar Sünnîler arasında da itibar sahibi olan Muhammed el-Bâkır'ın (öl. 114/733 [?]) İmam Ebû Hanîfe'yi övdüğüne ve ilmini takdir ettiğine dair rivayetlere yer vermiş olması manidardır.⁵⁷

Yazar, Hazreti Ali'nin (öl. 40/661) -radıyallâhu anh- İmam Ebû Hanîfe'yi gördüğüne, ona dua ettiğine dair rivayetleri tenkit etmekte ve Hazreti Ali'nin gördüğü kişinin İmam Ebû Hanîfe değil babası Sâbit olduğuna değinmektedir. Bunu da İmam Ebû Hanîfe'nin torunu İsmâîl b. Hammâd'dan (öl. 212/827) gelen rivayete dayandırmaktadır.⁵⁸ Ayrıca İmam Ebû Hanîfe'nin Hazreti Ali (radıyallâhu anh) ile görüşmesinin tarihi olarak da mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Zira kendisi hicri 40 senesi Ramazan ayında şehit edildiğinde İmam Ebû Hanîfe'nin doğumuna yaklaşık 40 senelik bir zaman bulunmaktadır.⁵⁹

İmam Ebû Hanîfe'nin tâbîinden ya da tebeu't-tâbîinden oluşu yine onun hakkında tartışılan konulardan birisidir. Emir Yeşbek de İmam Ebû Hanîfe'nin tâbîinden olduğunu kabul edenlerin görüşlerini benimsemektedir. Hadis âlimleri kendisinin sahabe neslinden bazı kimselerle görüştüğünü ortaya koyan rivayetleri kabul etmezken,

⁵³ Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Alî b. Muhammed Saymerî, *Ahbârü Ebî Hanîfe ve ashâbih* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985), 15-16.

⁵⁴ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 6b.

⁵⁵ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 6a-6b.

⁵⁶ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 7b-8a.

⁵⁷ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 8b-9a.

⁵⁸ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 9b.

⁵⁹ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 10a.

Hanefî mezhebine mensup olanlar ise İmam Ebû Hanîfe'nin sahabe neslinin bazı temsilcileri ile karşılaştığını nakillere desteklemektedirler. Emir Yeşbek de benzer bir yolu tercih etmiş ve İmam Ebû Hanîfe'nin görüştüğü Câbir b. Abdillâh (öl. 78/697), Vâsile b. Eska' (öl. 85/704), Abdullah b. Hâris b. Cez' (öl. 86/705), Abdullah b. Ebû Evfâ (öl. 86/705), Enes b. Mâlik (öl. 93/711), Ebü't-Tufeyl (öl. 100/718)⁶⁰ gibi sayıları yedi veya sekiz arasında değişen sahâbîyi ismen anmaktadır.⁶¹

Emir Yeşbek bir sonraki bölüme geçmeden önce fıkhi mezhep kurucusu müctehidlerin arasında en faziletlisinin İmam Şâfiî olduğunu desteklemek için kullanılan bazı rivayetleri nakletmektedir. Akabinde kendisinin İmam Ebû Hanîfe'nin daha üstün olduğunu göstermek üzere kullandığı rivayetler ile İmam Şâfiî'nin faziletini gösterdiği iddia edilen rivayetleri değerlendirmekte ve olası bazı soruları cevaplandırmaktadır. İmam Şâfiî ve mezhebinin daha tercihe şayan olduğunu göstermek için çoğunlukla onun Kureyş kabilesine dayanan soyuna binaen Kureyşîliğe göndermede bulunan şunun gibi rivayetler kullanılmaktadır.⁶²

Ebû Hüreyre'den (radiyallâhu anh) rivayet edilmiştir, o şöyle dedi: “Kureyş'e hak ettiği öncülük hakkını teslim edin, siz öne geçme iddiasında bulunmayın. Dini bilgiyi bunun ilk muhatabı olan Kureyş'ten tahsil edin, onlara karşı haksız bilgi davası gütmeyin.”⁶³

Benzer bir durum İmam Mâlik b. Enes'in faziletini ortaya koymak için kullanılan “âlimü'l-Medîne” ifadesinin geçtiği şu ve benzeri rivayetlerde görülmektedir:⁶⁴

⁶⁰ Sahâbîlerin hepsi âdil olduğu için haklarında kaynak taramasına yer verilmemiştir. Bununla birlikte İmam Ebû Hanîfe'nin kendileri ile görüştüğü sahâbîler hakkında benzer rivayetler ve açıklamalara ulaşmak için bk. Ebü'l-Hasen Nûriddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî Ali el-Kârî, *Senedü'l-enâm şerhu Müsnedi'l-İmâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 581-597.

⁶¹ Seyfi, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 10a-10b.

⁶² Seyfi, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 6b, 13b-14b.

⁶³ Şâfiî fakihler tarafından İmam Şâfiî'nin fazileti ve mezhebinin de tercihliliğine delil olarak *قدموا قريشا* "قدموا قريشا" "قدموا قريشا" gibi rivayetler kullanılmaktadır. Ancak âlimlerin çoğunluğu anılan rivayetlerin devlet başkanlığı anlamındaki “büyük imamet” ifadesi için kullanıldığını dile getirmektedir. Bk. Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Haddâdî Münâvî, *Fezû'l-kadir şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* (Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356), 4/511-512 (No: 6108-6110).

⁶⁴ Seyfi, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 6a.

Ebû Hüreyre'den (radiyallâhu anh) rivayet edilmiştir, o şöyle dedi: “İlim peşinde develerinin böğrüne vuran insanlar olacak. Ama Medine'nin âliminden daha bilgili birini bulamayacaklar.”⁶⁵

İmam Ebû Hanîfe'nin istifade ettiği çok fazla âlim olmasına rağmen fıkıh söz konusu olduğunda hocasının Hammâd b. Ebî Süleymân (öl. 120/738)⁶⁶ olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında hocası kanalıyla ona ulaşan fıkıh silsilesi de kayda geçirilmektedir.⁶⁷ Daha sonra İmam Ebû Hanîfe'den ilim tahsil edip ondan rivayette bulunan kişilerin sayısının ise dört bine yaklaştığı vurgulanmaktadır.⁶⁸

Emir Yeşbek, cesareti, cömertliği gibi İmam Ebû Hanîfe'nin ahlaki meziyetlerini ortaya koyan bazı rivayetleri sıralarken kitabında şu nükteye yer vermektedir: İmam Ebû Hanîfe, öğrencileri arasında otururken bir akrep gelir ve kendisini sokar. Talebeleri hemen ayaklanır ve akrebi öldürmek isterler. İmam Ebû Hanîfe onlara izin vermez ve kendisinin Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından müjdelenen âlimlerden olup olmadığını tecrübe etmek istediğini söyler. Nitekim sonunda akrep ölür, İmam Ebû Hanîfe'nin sağlık durumunda herhangi bir değişme olmaz. Dikkat çeken nokta, burada delil olarak “Âlimlerin etleri zehirlidir” şeklinde Türkçeye aktarılabilecek rivayetin⁶⁹ hadis diye sunulmasıdır.⁷⁰

⁶⁵ "يوشك أن يضرب الناس أكباد الإبل يطلبون العلم، فلا يجدون أحدا أعلم من عالم المدينة." gibi hadis metinlerinde geçen “âlimü'l-Medîne” ifadesi bazı âlimler tarafından Emevî halifesi Ömer b. Abdilazîz'e, bazı âlimler tarafından ise İmam Mâlik b. Enes'e tevil edilmektedir. Bk. Muhammed b. Abdillatif b. Abdilazîz b. Emînidîn b. Firişte er-Rûmî İbn Melek, *Şerhu Mesâbîhi's-sünne*, ed. Nûruddîn Tâlib (Beyrut: İdâratü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 2012), 1/220 (No: 188).

⁶⁶ Hammâd b. Ebî Süleymân'ın tam ismi, Ebû İsmâil Hammâd b. Ebî Süleymân Müslim b. Yezîd el-İsfahânî el-Kûfî'dir. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 6/324-325; Kefevî, *Ketâ'ibü'l-âlemi'l-ahyâr*, 1/321-323.

⁶⁷ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 10b-11a.

⁶⁸ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 13b.

⁶⁹ Her ne kadar Emir Yeşbek "لحوم العلماء مسمومة." ifadesini hadis olarak kullansa da ulaşabildiğimiz kaynaklarda bunu doğrulayacak bir kayda rastlamadık. Ancak bunu destekleyen ve manasına da uygun olarak atıf yapılan hadisler bulunmaktadır. “Âlimlerin etleri zehirlidir” şeklinde Türkçeye çevrilebilecek söz konusu ifade, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'e (öl. 571/1176) isnad edilmektedir. Bk. Ebû'l-Kâsım Alf b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Tebyînü kezibi'l-müfterî fî mâ nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1404), 29; Ali b. Ahmed b. Nûridîn b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bûlâkî Azîzî, *es-Sirâcü'l-münîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr* (Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2013), 2/466; Ahmed b. Abdilkerîm Âmirî, *el-Ciddü'l-hasîs fî beyâni mâ leyse bi hadis*, ed. Bekr Abdullah Ebû Zeyd (Riyad: Dâru'r-Râye, 1412), 178; Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmîrî, *Feyzü'l-bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, ed. Bedri 'Âlem Mir'âtî - Muhammed Yûsuf Bennûrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 1/251-252.

⁷⁰ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 32b.

Bu noktada kitabını telif etme nedeni İmam Ebû Hanîfe hakkında kullanılan zayıf rivayetleri temizlemek olarak belirten Emir'in söz-eylem uyumunu tam olarak sağlayamadığını ifade etmek gereklidir. Her ne kadar ilmin fazileti, âlimin âbiden üstün oluşu, âlimlere hürmetin önemi gibi konuları destekleyen pek çok hadis bulmak mümkün olsa da sözü edilen rivayet kaynaklarda hadis olarak geçmemektedir.

Kitapta fihhi mezheplerin oluşumu ve sistemleşmesi açısından önemli konuma sahip olan kurucu müctehidlerin birbirleri ile olan ilişkilerine de yer verilmektedir. Örneğin İmam Şâfiî'nin hem İmam Mâlik'ten hem İmam Muhammed'den fıkıh tahsil ettiğine atıf yapılmaktadır.⁷¹ Aynı şekilde İmam Ahmed'in de İmam Şâfiî ve İmam Ebû Yûsuf'tan eğitim almış olduğuna işaret edilmektedir.⁷²

Menâkıb'da Hanefî mezhebi açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olan üç imamın kendi devirlerindeki devlet adamları ile ilişkilerine de değinilmektedir. Buna göre İmam Ebû Hanîfe, devlete karşı daha mesafeli durmasına rağmen kendisine işkencenin reva görüldüğü ve Abbâsî halifesi Mansûr (öl. 158/775) zamanında hapse atıldığında işkence sonucu ya da zehirlenerek şehit edildiğine yer verilmektedir.⁷³ Ancak kendisinin iki büyük öğrencisi İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in halife Harun er-Reşîd (öl. 193/809) zamanında büyük iltifatlar gördükleri ve önemli makamlara getirildikleri işlenmektedir.⁷⁴

İmam Ebû Hanîfe'nin faziletini ortaya koyan menkıbeleri, öğrencileri ve çağdaşı tanınmış fakihleri tanıtan biyografi, sistemli bir başlıklandırma yapısına sahip değildir. Bu nedenle ele alınan konular dikkate alındığında *el-Menâkıbü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara*'nın içeriği genel hatları ile tabloya şöyle yansıtılabilir:⁷⁵

Sıra	Sayfalar	İçerik
Mukaddime	2a-2b	Telif nedeni hakkında açıklamalar
Birinci Konu	2b-4a	İmam Ebû Hanîfe'nin fazileti hakkında kullanılan mevzû haberler
İkinci Konu	4a-6b	İmam Ebû Hanîfe'nin fazileti hakkında delil olacak sahih rivayetler ve değerlendirmeleri
Üçüncü Konu	6b-8b	Âlimlerin İmam Ebû Hanîfe hakkındaki övgüleri
Dördüncü Konu	8a	İmam Mâlik b. Enes hakkında kısa bilgiler

⁷¹ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 44a.

⁷² Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 42b.

⁷³ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 37a-39a.

⁷⁴ Seyfî, *el-Menâkıbü'l-muhtasara* (Şehit Ali Paşa, 1947), 41a, 42a.

⁷⁵ Konuların geçtiği sayfa aralıkları gösterilirken Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa Koleksiyonu 1947 numara ile kayıtlı el yazma nüshası dikkate alınmıştır.

Beşinci Konu	9a	İmam Muhammed el-Bâkır hakkında kısa bilgiler
Altıncı Konu	9a	İmam Ebû Hanîfe'nin doğumu
Yedinci Konu	9a-10b	İmam Ebû Hanîfe'nin tâbîinden oluşu ve yetiştiği sahâbiler
Sekizinci Konu	10b-11b	İmam Ebû Hanîfe'nin kendilerinden fıkıh tahsil ettiği isimler
Dokuzuncu Konu	12a-13b	İmam Ebû Hanîfe'nin diğer müctehidlerden daha faziletli olduğuna dair kullanılan deliller
Onuncu Konu	13b-15b	İmam Ebû Hanîfe'den fıkıh tahsil eden bazı isimler
On Birinci Konu	16a-17b	İmam Ebû Hanîfe'nin hacları ve kutsal topraklardaki menkıbeleri
On İkinci Konu	18a-18b	İmam Ebû Hanîfe'yi veya onun yakınlarını rüyalarında görenler
On Üçüncü Konu	19a-20b	İmam Ebû Hanîfe'nin güzel hasletleri
On Dördüncü Konu	21a-23a	İmam Ebû Hanîfe'nin cömertliği
On Beşinci Konu	23b-31a	İmam Ebû Hanîfe'nin kıvrak zekasını gösteren cevapları
On Altıncı Konu	31b-36a	İmam Ebû Hanîfe'nin cesareti
On Yedinci Konu	36b	İmam Ebû Hanîfe'nin soyu
On Sekizinci Konu	37a-40b	İmam Ebû Hanîfe'nin vefatı
On Dokuzuncu Konu	40a-40b	İmam Ahmed b. Hanbel hakkında kısa bilgiler
Yirminci Konu	41a-43b	İmam Ebû Hanîfe'nin önemli öğrencileri
Yirmi Birinci Konu	41a-42b	İmam Ebû Yûsuf hakkında kısa bilgiler
Yirmi İkinci Konu	42b-43b	İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî hakkında kısa bilgiler
Yirmi Üçüncü Konu	44a-44b	İmam Şâfiî hakkında kısa bilgiler

Tablo 1. Biyografi Kitabının İçerikleri

3.2 Risalenin Kaynakları

Emir Yeşbek'in eserinin konusu dikkate alındığında risalenin kaynakları tanınmış hadis, tarih, fıkıh kitaplarından oluşmaktadır. Müellifin kitabında andığı eser ve yazar isimlerini şu şekilde tabloya aktarmak mümkündür:

Müellif İsmi	Eser İsmi
Bezzâzî (öl. 827/1424)	<i>Menâkıbü'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe</i>

İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (öl. 854/1450)	<i>Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Ğazneviyye</i>
Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201)	<i>el-Mevzû'ât</i>
Buhârî (öl. 256/870)	<i>el-Câmi'ü's-sahîh</i>
Müslim (öl. 261/875)	<i>el-Câmi'ü's-sahîh</i>
Tirmizî (öl. 279/892)	<i>el-Câmi'ü's-sahîh</i>
Taberânî (öl. 360/971)	<i>el-Mu'cemü'l-kebîr</i>
Ebü Nuaym el-İsfahânî (öl. 430/1038)	<i>Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'</i>
Ebü Bekir eş-Şîrâzî (öl. 487/1094 [?])	<i>el-Elkâb</i>
İbnü'l-Kâsım el-Hârezmî (öl. 771/1370 [?])	<i>Cevâhiru'l-fetâvâ</i>
Necmüddîn en-Neseî (öl. 537/1142)	<i>el-Manzûmetü'n-Neseîyye</i>
Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (öl. 774/1373)	<i>el-Bidâye ve'n-nihâye</i>
Vecîhüddîn el-Erzincânî (öl. 700/1300 [?])	<i>Nüzhetü'l-eberrâr fi menâkibi'l-ahyâr</i>
Deylemî (öl. 509/1115)	<i>Firdevsü'l-ahbâr</i>
Ebü'l-Mehâmid el-İfsencî (öl. 671/1272)	<i>el-Hakâ'ik şerhu Manzûmeti'n-Neseîyye</i>
[?] Ebü'l-Kâsım el-İsfahânî (öl. 535/1141)	[?] <i>Siyeru's-sâlihîn</i>
[?] İbn Bessâm et-Tinnîsî (öl. 525/1131 sonrası)	[?] <i>Enîsü'l-celîs</i>

Tablo 2. Biyografinin Kaynakları

Kerderî diye de tanınan Bezzâzî'nin (öl. 827/1424) *Menâkibü'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe* başlığını taşıyan kitabı, en çok müracaat edilen kaynak eser konumuna sahiptir. Araştırmamıza konu olan biyografinin İmam Ebû Hanîfe hakkında olduğu düşünüldüğünde bu gayet doğaldır. Necmüddîn en-Neseî'nin (öl. 537/1142) fikhî mezheplerin görüşlerini şiir formunda mukayese ettiği *el-Manzûmetü'n-Neseîyye*'si ile bu eser üzerine yazılan şerhler de müracaat edilen kaynaklar arasında yer almaktadır. Kendisi Hanefî olmasına rağmen Şâfiî mezhebini taklid edenlerin sayıca daha üstün olduğu bir bölgede mezhepler arası mukayeseli bir kitaba fazla müracaat edilmesi de tabiidir. Ancak müellifin kaynakları arasında yer alan iki esere özellikle işaret etmek gereklidir. Bunlar sadece eser ismi ile atıf yapılan ve müellifine değinilmeyen *Enîsü'l-celîs* ve *Siyeru's-sâlihîn* adlı iki kitaptır. Emir Yeşbek'in eserinin tarih ve biyografi ağırlıklı mutevaya sahip olmasına ve Memlûk döneminde kaleme alınmasına binaen eser ve müellif eşleştirmesinin şu şekliyle uygun olacağı kanaatini taşımaktayız: İbn Bessâm et-Tinnîsî (öl. 525/1131 sonrası), *Enîsü'l-celîs fi ahbâri Tinnîs*; Ebü'l-Kâsım el-İsfahânî (öl. 535/1141), *Siyeru's-selefi's-sâlihîn*.

Sonuç ve Değerlendirme

Emir Yeşbek min Mehdî'nin kaleminden çıkan İmam Ebû Hanîfe'nin hayatına ağırlık veren menâkıb kitabı birkaç açıdan önemli ve kayda değer bir eserdir. Öncelikle *el-Menâkıbü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara*, kaleme alındığı bölgenin izlerini taşımaktadır. Şöyle ki Hanefî mezhebi mensuplarının sayıca çoğunluğa sahip olamadığı Mısır ve Suriye bölgesinde etkili olan ehl-i hadîs yaklaşımının tesiri görülmektedir. Yazar kitabını telif etme nedenini dile getirirken İmam Ebû Hanîfe'nin faziletini ortaya koymak için kullanılan zayıf hatta mevzû rivayetleri ayıklamak istediğini belirtmektedir. Risalenin ilk kısmında bunun gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ancak ilerleyen sayfalarda bunun geri planda kaldığı göze çarpmaktadır.

Mısır ve bilâd-i Şam topraklarında muhaliflerine göre baskın bir konuma sahip olan ehl-i hadîs metoduna karşı farazi fıkıh ve re'y yöntemini kullanmaları ile tanınan Hanefî mezhebine mensup Mısırlı fakihlerin bu coğrafyaya uygun bir yaklaşım geliştirdiklerini söylemek mümkündür. Böylece Memlûkler döneminde yetişen Hanefîler, hadisleri daha fazla kullanma, imamlarından kendilerine kalan birikimi hadisle destekleme şeklinde bir savunma tekniği geliştirmişlerdir. Emir Yeşbek'in *Menâkıb*'inde da benzer bir tutumun izleri görülmektedir.

Bütün bunlardan sonra Emir Yeşbek min Mehdî'nin gerek araştırma konumuz olan bu kitabının gerek diğer teliflerinin alana ilgi duyanlara tanıtılmasının ve mevcut literatüre kazandırılmasının yerinde ve faydalı olacağını düşünmekteyiz. Zira tahkikli neşri yapılmış olan eserlerden daha fazlası dünyanın farklı kütüphanelerinde ilim ehlinin kendileri ile ilgilenmelerini beklemektedir. "Hikmet, mü'minin yitik malıdır..."⁷⁶ diyen Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmetine de O'nun rehberliğinde öncelikle kendi yitiğinin peşine düşmek yakışıır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Tarafsızlık/Impartiality: Dergi editör kurulunda yer alan yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemeleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır./The author, who is on the editorial board of the journal, did not intervene in any stage of the article evaluation process and publication, and the refereeing process was completed by adhering to the principles of scientific impartiality.

⁷⁶ Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih*, "İlim", 19 (No. 2687).

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Senedü'l-enâm şerhu Müsnedi'l-İmâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Âmirî, Ahmed b. Abdilkerîm. *el-Ciddü'l-hasîs fî beyâni mâ leyse bi hadîs*. ed. Bekr Abdullah Ebû Zeyd. Riyad: Dâru'r-Râye, 1412.
- Apaydın, H. Yunus. "Karâfi, Şehâbeddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/394-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ayderûs, Abdülkâdir b. Şeyh. *en-Nûrû's-sâfir 'an ahbâri'l-karni'l-âşir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405.
- Âyiş, Muhammed (ed.). *Fihriüsü'l-mahtûtât fi'l-Mektebeti'l-Vataniyyeti'n-Nemsâviyye*. Cidde: Müessesetü Sekîfeti's-Safâ, 2008.
- Aytekin, Arif. "Bâbertî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Azîzî, Ali b. Ahmed b. Nûriddîn b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bûlâkî. *es-Sirâcü'l-münîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2013.
- Başoğlu, Tuncay. "Eyyûbîler ve Memlûkler Dönemi Fıkıh Yazımı". *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (2020), 229-332. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.684689>
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdül-gafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407.
- Çetin, Altan. *Türk Tarihinde Memlûk Asırları: Bir Kültür Tarihi Denemesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Demirci, Mustafa. "İktâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/43-47. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Gazzî, Ebü'l-Mekârim Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî ed-Dımaşkî. *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkibi a'yâni'l-mi'eti'l-âşire*. ed. Halîl Mansûr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tebyînü kezibi'l-müfteri fimâ nusibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1404.

- İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî. *ed-Dîbâcü'l-müzheb fî ma'rifeti a'yâni 'ulemâ'i'l-mezheb*. ed. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr. 2 Cilt. Kâhire: Dâru't-Türâs, ts.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *ed-Dürevü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*. 6 Cilt. Haydarâbad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 2. Basım, 1972.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî el-Kurtubî. *Resâ'ilü İbn Hazm el-Endelûsî*. ed. İhsân Abbâs. Beyrut: Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1987.
- İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî. *Tâcü't-terâcim*. ed. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1992.
- İbn Melek, Muhammed b. Abdillatîf b. Abdilazîz b. Emînidîn b. Firişte er-Rûmî. *Şerhu Mesâbihi's-sünne*. ed. Nûruddîn Tâlib. 6 Cilt. Beyrut: İdâratü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 2012.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevzû'ât*. ed. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. ed. Mahmûd Arnaût. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- Kardaş, Kadir. *Altınorda Devleti'nin Siyasi Tarihi (1241-1502)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kefevî, Mahmûd b. Süleymân. *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*. ed. Saffet Köse vd. 4 Cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî. *Fezû'l-bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*. ed. Bedr-i 'Âlem Mir'âtî - Muhammed Yûsuf Bennûrî. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Kırbıyık, Kasım. "İbn Müflih, Burhâneddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/216-217. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Koca, Ferhat. "İbnü'l-Hümâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/87-90. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Komasyon. *Hizânetü't-türâs - Fihriüsü mahtûtât*. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal, ts.
- Köse, Saffet. "İsnevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/160-161. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Mısırî. *el-Cevâhirul'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. 5 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2. Basım, 1993.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 1324.
- Mutarriżî, Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Hârizmî. *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib*. thk. Celâl Asyûtî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Haddâdî. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*. 6 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356.
- Oruç, Muhammed Ferruh. *Hanefî Mezhebinin Mezhep İçi Ekolleşmesi: Bağdat ve Orta Asya Örneği*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Sağlam, Ahmet. *Sorularla Memlûk Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2023.
- Saymerî, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Alî b. Muhammed. *Ahbârü Ebî Hanîfe ve ashâbih*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1985.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Serkîs, Yûsuf İlyân (ed.). *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-Arabiyye ve'l-mu'arrebbe*. 2 Cilt. Mısır: Matba'atü Serkîs, 1928.
- Seyfî, Yeşbek min Mehdî. *el-Menâkibü'l-muhtasara li'l-eimmeti'l-berara*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 1947.
- Seyfî, Yeşbek min Mehdî. *Kitâbu cem'i ahkâmî's-siyâm 'alâ mezhebi'l-îmâmi'l-A'zam*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 1947, 45b-72a.
- Seyfî, Yeşbek min Mehdî. *Risâletü't-terğîb ilâ tâ'ati'l-mülûk*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3482.
- Şimşek, Murat. "Bir Hanefî Klasîği: Mergînânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 279-321.
- Taşğal, Ahmet. "Sakâlîbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/3-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-sahîh*. ed. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Kahire: Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Vekî, Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân ed-Dabbî. *Ahbârü'l-kudât*. ed. Abdülazîz Mustafâ Merâğî. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1947.
- Yiğit, İsmail. "Memlûkler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/90-97. Ankara: TDV Yayınları, 2004.